

Bilge Kağan Hazinesinin Gün Yüzüne Çıkarılması: Bilge Kağan Anıt Alanı Kazı Çalışmaları

Digging Out Bilge Kağan's Treasure: The Excavation Work Around the Monument of Bilge Kağan

Kürşat KOÇAK* - L. Gürkan GÖKÇEK**

Öz

Göktürk devleti 634 yılındaki yıkılışının ardından 40 yıllık esaretten sonra 682 yılında Kutlug ve Tonyukuk liderliğinde tam bağımsızlığını kazanmıştı. Kutlug Kağan'ın ölümünden sonra yerine tahta Bilge Kağan ve Kül Tigin'in yaşlarının küçük olmasından dolayı Kapgan Kağan çıkmıştır. Daha sonra oğlu İnel Kağan tahta geçmiştir. Bilge ve Kül Tigin kardeşler 716 yılında darbe yaparak iktidarı ele almışlardır. Tonyukuk ve Kül Tigin öldükten sonra Bilge Kağan 734 yılında zehirlenerek öldürülmüştür. Kül Tigin ve Bilge Kağan için anıt alanlar yapılmıştır. Lumir Jisl 1958 yılında Kül Tigin anıt alanını kazarak ilk elden değerli bilgiler bırakmıştır. Ancak Bilge Kağan anıt alanı kazılmamıştır. Türk devleti 2000 yılına doğru Orkun Yazıtlarının ve Moğolistan'daki diğer Türk eserlerinin korunması ve onarılmasına dair bir proje hazırladılar. Bu amaçla 19 Haziran 2000 yılında Türkiye'den yola çıkan 25 bilim adamı, o gün Orkun'a geldiler. Böylece Moğolistan'da Türk kazı ekibi tarafından MOTAP projesi kapsamında 2000 yılında başlatılan kazılar 2004 yılına kadar kesintisiz devam edecekti. "2000 yılı Temmuz-Ağustos aylarında başlayan çalışmalar ile öncelikle yüzey araştırmasına ağırlık verilmiş ayrıca, Anıt alanı üzerindeki korumasız şekilde üç parça halinde yerde yatık vaziyette bulunan kitabe ve yüzeyde görülen Bilge Kağan ve eşini tasvir eden heykeller ile Kül Tigin Anıt alanında yazılı abidenin haricinde kalan heykeller, kazı alanı yakınlarında daha önce TİKA tarafından müze amaçlı yapılmış olan binaya taşınarak koruma altına alınmıştır". Daha sonra 2001, 2002, 2003 ve 2004 yıllarında yine aynı proje kapsamında alanda sistemli bir şekilde kazılara devam edilmiş ve yapı kompleksin planı ana hatlarıyla ortaya çıkarılmıştır. Buna göre Anıt, 36x72 m. lik bir dikdörtgen alan içerisinde inşa edilmiştir. Bilge Kağan anıt alanı kare planlı iki tarafa yüzleri birbirine bakan iki mermerden iki köç heykelinin koruduğu giriş kapısı ile başlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orkun, Bilge Kağan, Anıtlık, Gümüş Hazine, Taç.

Abstract

The Göktürk government declared independence in 682 in the leadership of Kutlug and Tonyukuk after 40 years captivity following the collapse in 634 because Bilge Kağan and Kül Tigin

Makale Geliş Tarihi: 15.07.2021. Makale Kabul Tarihi: 23.05.2022.

Araştırma Makalesi / Künye: KOÇAK, Kürşat – GÖKÇEK, L Gürkan, "Bilge Kağan Hazinesinin Gün Yüzüne Çıkarılması: Bilge Kağan Anıt Alanı Kazı Çalışmaları", *Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD)*, Sayı: 30, Cilt: 15, 2022, s. 25-40.

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. E-mail: kocakkursat@nevsehir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9019-1784.

** Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. E-mail: kuregen@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1974-7476.

Gazi

Akademik
Bakış

25

Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

were at small ages Kapgan Kağan's ascended the throne after Kutlug Kağan's death. Later İnel Kağan inherited the throne. Bilge Kağan and Kül Tigin came to power by staging a coup in 716. After Tonyukuk and Kül Tigin died, Bilge Kağan got poisoned and died in 734. The memorial lands were made for Kül Tigin and Bilge Kağan's memory. Lumir Jisl dug Kül Tigin's monument square and found note worthy information. But Bilge Kağan's monument square has not been dug. Turks made a project about reparation and prevention of Orkun tablets and other Turkish masterpieces in Mongolia in 2000. To that end, twenty five scientists, deported from Turkey in 19th June 2000, arrived at Orkun. Archeological excavations in 2000 as a part of MOTAP Project were pursued by Turkish archeological excavators in Mongolia until 2004. It was searched mainly the surface in July and August. The sculptures depicting Bilge Kağan an his wife, and other sculptures except from the tablets around Kül Tigin's monument site were put under protection by TİKA. Later in 2001, 2002, 2003 and 2004 the excavations were carried on and the baseline of the construction was unearthed. According to this, monument was constructed in around 36x72 cm rectangle site. The monument site of Bilge Kağan included an enterance gate with the marble sculptures of two bucks looking at each other's face in a square land.

Key Words: Orkun, Bilge Kağan, Memorial, Silver Treasure, Crown.

Giriş

Göktürk devleti 634 yılındaki yıkılışının ardından 40 yıllık esaretten sonra 682 yılında tam bağımsızlığını kazanmıştı. Devamında ise Kutlug ve Tonyukuk liderliğinde II. Gök Türk (Kutluk) Devleti on yıllık süre zarfında Ötüken Yış merkez olmak üzere etraftaki diğer Türk topluluklarını kendine tabi kıldı. Diğer taraftan Çin'deki T'ang İmparatorluğu'na arka arkaya darbeler vurarak esaret altındaki Türkleri kurtarıp Türk ülkesine getirmeye çalıştı. Çin'in kuzey eyaletleri doğudan batıya kadar tamamen Göktürk hücumlarına maruz kalmıştı. Sonuçta, Kutlug'un kurduğu ve tahtta oturduğu on yıllık sürede Göktürkler her yönden hızla gelişti.¹ Kutlug Kağan'ın ölümünden sonra yerine tahta Bilge Kağan ve Kül Tigin'in yaşlarının küçük olmasından dolayı Kapgan Kağan çıkmıştır. Kapgan Kağanla birlikte II. Göktürk devleti zirveye ulaşmıştır. Fakat saltanatının son yıllarında devlet boy isyanları ile sarsılmaya başlamıştır. Bayırku isyanını bastırdıktan sonra dönüşte Bayırkuların arta kalanlar tarafından pusuya düşürülerek öldürülmüştür. Daha sonra oğlu İnel Kağan tahta geçmiştir. Ancak bu oldubittiye razı olmayan Bilge ve Kül Tigin kardeşler 716 yılında darbe yapak iktidarı ele almışlardır. Tonyukuk'un yardımı ile II. Göktürk devleti altın çağını yaşamıştır. Bu devir Kül Tigin ve Tonyukuk'un ölümü ile yavaş yavaş sukuta uğrarken 734 yılında zehirlenerek öldürülen Bilge kağandan sonra devlet hızla çökmüş ve nihayet 745 yılında Uygurlarca son verilmiştir.² II. Göktürk devleti son parlak dönemini Bilge Kağan ve Kardeşi Kül Tigin ile yaşamıştır. 731 yılında Kül Tigin vefat edince Bilge Kağan yalnız kalmıştır. 734 yılında Bilge Kağan'ın suikast

1 Ahmet Taşağıl, Gök Tengri'nin Çocukları, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 161.

2 Saadettin Y. Gömeç, Kök Türk Tarihi, Türksöy Yayınları, Ankara 1997, s. 95.

sonucu öldürülmesiyle II. Göktürk devrinin çöküşü başlamıştır. Kül Tigin ve Bilge Kağan için anıt alanı yapılmıştır.³

Anıt alanı, Göktürklerden sonra korunup onarılmadığı için devamlı tahribata maruz kalarak, bir hayli yıpranmıştır. Bölgenin hâkimiyeti, 744 yılından itibaren Uygur Türklerinin, 840 yılından itibaren de Kırgız Türklerinin eline geçmiştir. Kırgız Türkleri, Türk ata yurdunu, 924 yılına kadar koruyabilmişlerdir. Bu tarihte, Kırgız Türkleri, burasını, bir daha ele geçmemek üzere Moğol kökenli Kitanlara kaptırmışlardır. Kitanlardan itibaren günümüze kadar eski ata yurdu Moğolların elinde kalmıştır. Göktürklerden önce olduğu gibi, Göktürklerden sonra da Türk kitleleri devamlı batıya doğru bir akış içinde olmuşlardır. Tarihi kayıtlara göre, IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Oğuzlar ve Karluklar gibi büyük Türk kitleleri tamamen Batı Türkistan'a kaymış bulunuyorlardı. Öyle anlaşılıyor ki, Kitanlar, Kırgızları Türk ata yurdundan atmakla kalmamışlar, yöredeki anıtlar üzerinde de büyük bir tahribat yapmışlardır. Bu tahribatın izleri, günümüze kadar ulaşan aslan, koç ve insan heykelleri üzerinde açık bir şekilde görülebilmektedir. Bütün heykellerin başları koparılmış bir durumdadır. Büyük bir ihtimalle bu heykellerin başları, Kitanların yörede yaptıkları tahribat sırasında koparılmış ve parçalanmıştır. Çünkü Moğollar, heykel yapma geleneğinden çok uzaktılar ve heykellerden çekiniyorlardı. Kitan tahribatından sonra anıtların üzerini zamanla kalın bir toprak tabakası örtmüş ancak temel kısımları korunarak günümüze kadar gelmiştir.⁴

2000 yılına gelene kadar burada yapılan kaçak kazılar sebebiyle Bilge Kağan anıt alanı ciddi miktarda hasar görmüştür. Günümüzde burası harabeden bile daha vahim durumdadır. İnsan ve hayvan tasvirli heykellerin tahrip olmasının yanı sıra, koruma duvarları yıkılmış, yağmur tahliye su kanalları toprak ve molozla kapanmış, dahası binlerce sayıda çatı kiremidinden hemen hemen hiç biri bozulmamış olarak ele geçmemiştir. Anıt alanındaki bu tahribatın sebepleri arasında Göktürk Devleti'nden sonra burada yaşamış farklı kavimlerin saldırılarından ve yukarıda sözü edilen kaçak kazılardan kaynaklandığı bilinmektedir. Diğer yandan bölgedeki olumsuz hava koşulları, anıt alanının tahribatını hızlandırmıştır. Günümüzde, anıt alanındaki sunak taşı dışında hiçbir kalıntı görülmemektedir. Kazılar sonucunda ortaya çıkan açmalar, üzerine örtü çekilerek toprakla kapatılmış, bu sayede günümüze kadar ulaşan mimarî kalıntılar korumak için depoya taşınmıştır. Kaplumbağa kaide ve Bengü taş ile birlikte başsız heykeller, döşeme tuğlalarının bir kısmı ve çatı kiremitleri, müze binası şeklinde kullanılması hedeflenen depoda koruma altına alınmıştır.⁵

3 Kül Tegin (K'üe T'ê-lê) 731 yılında ölmüştür. Liu Mai-Tsai, Doğu Türkleri (Çin Kaynaklarına Göre), Terc. Ersel Kayaoğlu-Deniz Banoğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2006, s. 317; Bilge Kağan 25 Kasım 734 günü ölmüştür. Talat Tekin, Orhon Yazıtları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 8.

4 Salim Koca, Türk Kültürünün Temelleri II, Ankara 2010, s. 243, 244.

5 Remzi Kuzuoğlu -L. Gürkan Gökçek, "2003 Yılı Bilge Kağan Anıt Mezar Kazısı", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/ 2005, s. 40.

Bilge Kağan Anıt Alanı Kazı Çalışmaları

Kül Tigin anıt alanı üzerinde Lumir Jisl 1958 yılında kazılara başlatmış ve ilk elden değerli bilgiler bırakmıştır. Jisl'in başarılı çalışması bu gün hala geçerliliğini korumaktadır. Ancak Bilge Kağan anıt alanı Jisl'in planlarının dışında kalmıştı. Bilge Kağanın anıt alanı üzerinde ilk çalışma 1891 yılında Rus bilim adamı F. Wilhelm Radloff tarafından yapılmış ancak bu araştırmalar yüzeysel kalmıştır. Alanın bilimsel olarak kazılması ise Türk bilim adamlarına nasip olmuştur. Bu çalışmamızda ise daha çok 2000-2004 yılındaki kazı faaliyetlerinin kıymetli sonuçları ve 2001 yılında Bilge Kağan hazinesinin gün yüzüne çıkarılması -tarihi belge niteliğinde olabilecek fotoğraflar eşliğinde- ele alınmıştır. Kabul edilmelidir ki Türk tarihine damgasını vurmuş olan Bilge Kağanın anıt alanında yapılan bilimsel çalışmalar ve kazı sonuçlarında ele geçen arkeolojik materyaller yayın dünyasında zayıf kalmıştır. Bu alandaki çalışmalarda ilk adımları Türk bilim adamlarından Nejat Diyarbakirli atmıştır. Diyarbakirli 1978 yılında bu bölgeyi ziyaret etse de arkeolojik araştırma yapma şansı bulamamıştır.⁶ Ancak 2000 yılına doğru Orkun Yazıtlarının ve Moğolistan'daki diğer Türk eserlerinin korunması ve onarılmasına dair Türkiye Cumhuriyeti tarafından bir proje hazırlandı.⁷ Bu projeye göre Orkun'un çehresi yeniden değişecekti. Abideler eski görkemiyle ayağa kalkacak; Bilge Kül Tigin, Tonyukuk anıt alanları asıl vaziyetlerine döndürülecek, çevresindeki eserlerin toplandığı bir müze oluşturulacak ve bir zamanlar Türk tarihinin şeref tablosu yeniden gözler önüne serilecekti. Bu amaçla 19 Haziran 2000 yılında Türkiye'den yola çıkan 25 bilim adamı, o gün Orkun'a geldiler.⁸ Böylece Moğolistan'da Türk kazı ekibi tarafından MOTAP projesi kapsamında 2000 yılında başlatılan kazılar 2004 yılına kadar kesintisiz devam edecekti.

Radloff tarafından, Bilge Kağan Anıt alanında yapılan araştırma ve kazılardan 109 yıl sonra, bir proje ile kazılara başlanıp, Türk arkeoloji tarihi içinde en önemli projelerden birisi hayata geçirilmiştir.⁹ Çalışmalar, 2000 yılı Temmuz-Ağustos aylarında başlamış olup, ilk önce yüzey araştırmasına ağırlık verilmiştir. Anıt alanında korumasız biçimde üç parça halinde yerde yatar durumda bulunan yazıt ve yüzeyde görülen Bilge Kağan ve hanımını tasvir eden heykeller ile Kül Tigin Anıt alanında yazılı abide dışındaki heykeller, kazı yeri çevresinde daha önce TİKA tarafından müze olması için yaptırılmış olan binaya taşınmış ve korumaya alınmıştır. Ayrıca parçalanmış halde bulunan yazılı taş birleştirilmiş ve bir kaide üzerine oturtulmuştur.¹⁰

6 Nejat Diyarbakirli, "Orhundan Geliyorum", Türk Kültürü, Sayı 198-199, Yıl XVII, Nisan -Mayıs 1979, s. 322.

7 Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi adı verilen proje kısaca MOTAP olarak geçmektedir.

8 Saadetin Y. Gömeç, "Orkun", Orkun Dergisi, 46. Sayı, Aralık 2001, s. 32.

9 Remzi Kuzuoğlu- L. Gürkan Gökçek, "2003 Yılı Bilge Kağan Anıt Mezar Kazısı", Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13/ 2005, s. 29.

10 Remzi Kuzuoğlu - L. Gürkan Gökçek, a.g.m., s. 29.

Resim 1: Bengü taşın birleştirilmesi

Bilge Kağan anıt alanında kazı çalışmaları 22.07.2000 Cumartesi günü saat 15:00'de Türk ve Moğol bilim heyetlerinin açma yüzeylerinin temizlenmesi ile başlatılmıştır. 28.08.2000 tarihinde çalışmalar tamamlanarak ilk kazı dönemi kapatılmıştır.¹¹

Daha sonra 2001, 2002, 2003 ve 2004 yıllarında yine aynı proje kapsamında alanda sistemli bir şekilde kazılara devam edilmiş ve yapı kompleksin planı ana hatlarıyla ortaya çıkarılmıştır. Buna göre Anıt alanı, 36x72 m. lik bir dikdörtgen alan içerisinde inşa edilmiştir. Bilge Kağan anıt alanı kare planlı iki tarafa yüzleri birbirine bakan iki mermerden iki koç heykelinin koruduğu giriş kapısı ile başlamaktadır. Giriş yolu doğuya bakmakta ve ilk olarak Bilge Kağanın kaplumbağa kaide üzerinde yazıtı karşılamaktadır. Buradan daha sonra kenarlarında Bilge Kağan'ın, eşinin ve muhtemelen kazıda

11 Halit Çal, Muhammet Görür, "Anonim IV Sembolik Mezar (JL 230 Açması) 2000 Yılı Kazısı" Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi 2000 yılı Çalışmaları, Tika Yayınları, Ankara 2002, s. 23.

ele geçmeyen devlet adamlarının heykellerinin bulunduğu bir geçişle Bark kısmına geçilmektedir. Barkın batı bölümünde granitten kurban (sunak) taşı bulunmaktadır. Anıt alanının zemininde kullanılan 32x32 cm. ebadında döşeme tuğlalarına giriş yolunda da tesadüf edilmiştir. Kül Tigin Anıtında bulunan su tahliye sisteminin, Bilge Kağan Anıt alanında da kullanıldığı anlaşılmaktadır. 32 cm. boyunda, 13 cm. çapında silindirik şeklindeki kiremitler¹² birleştirilmesi ile oluşturulan künklerin, anıtın güney-doğusundaki kanala kadar uzanmaktadır. Ancak Kül Tigin Anıt alanında görülen su toplama çukurlarına, burada tesadüf edilmemiştir.¹³

Anıt alanının çevresi, giriş kısmı ve kenarlarda kalınlığı yaklaşık 1.20 m. ve arka tarafa bakan kısım yani batı cephesinde kalınlığı yaklaşık 1.25 m. olan duvarlarla çevrilidir. Duvarların yüksekliğinin ise, 2.30-2.50 m. civarında olduğu tahmin edilmektedir. Duvarların üzeri, farklı boyutlardaki çatı kiremitleri ile kaplanmıştır. Kaplumbağa kaide ve Bengü taşın oturduğu platform, barkın inşa edildiği platforma, 17.25 m. uzaklıktadır. 70 cm. kalınlığında olan bark ise, 15x15 m.'lik kil platform üzerine kurulmuştur. Platform üzerinde kurulu bark, Çin mimarisinde ve yörede görülen tapınaklardaki gibi iki katlı çatıya sahiptir.¹⁴ Platform, iki sıradan oluşan tuğla serisi ile çevrilidir. Barkta bulunan çatı, çeşitli motif ve renklerle süslenmiştir. Ayrıca barkın çatısındaki kiremitler, çeşitli renklerle bezenmiştir.¹⁵

Bilge Kağan Hazinesinin Gün Yüzüne Çıkarılması

2001 yılı kazı dönemi çalışmaların en dikkat çekici unsur Bilge Kağan'a ait olduğu düşünülen hazinelerin çıkarılmasıdır. 2001 yılı kazılarında çalışma grubu Koordinatör Prof. Dr. Saadettin Gömeç başkanlığında Türk ve Moğol bilim insanları tarafından yürütülmüştür.¹⁶

Bilge Kağan Anıt alanında Bark ile Sunak arasında bağlantıyı sağlayan geçişte ve sunağın güney yönünü çevreleyen kısımdaki açmada ilk hazine parçaları bulunmuştur.¹⁷ Sembolik hatıra mezar (Sunak mezar) ile sunak arasındaki kutsal sunak alanı, kuşkusuz en önemli alanıdır.

- 12 Salih Çeçen, Hasan Bahar, L. Gürkan Gökçek, Haldun Eroğlu, Remzi Kuzuoğlu, Yüksel Dede; "Bilge Kağan Mezarı 2003 Yılı Kazıları, Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi 2003 yılı Çalışmaları, Tika Yayınları, Ankara 2005, s. 11.
- 13 Salih Çeçen, Hasan Bahar, L. Gürkan Gökçek, Haldun Eroğlu, Remzi Kuzuoğlu, Yüksel Dede; "Bilge Kağan Mezarı 2003 Yılı Kazıları, Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi 2003 yılı Çalışmaları, Tika Yayınları, Ankara 2005, s. 12.
- 14 Remzi Kuzuoğlu -L. Gürkan Gökçek, "2003 Yılı Bilge Kağan Anıt Mezar Kazısı", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/ 2005, s. 39, 40.
- 15 Remzi Kuzuoğlu -L. Gürkan Gökçek, *a.g.m.* s.39, 40.
- 16 Ekip üyeleri için bkz. 2001 Yılı Kazısı, Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi 2000 yılı Çalışmaları, Tika Yayınları, Ankara 2003, s. 1, 2.
- 17 Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi 2001 yılı Çalışmaları, Tika Yayınları, Ankara 2003, s. 61, 62.

Resim 2: Sunak taşı, sembolik mezar ve Hazine sandığı

Sunak alanında kutsiyet gösteren iki önemli yapı bulunmaktadır. Bunlar sunak ve sembolik hatıra mezardır. Bu alanda zemin seviyesine ulaşılmasına rağmen sunak taşı ile hatıra mezar arasında bağlantıyı anlamak amacıyla kazıya devam edilmiştir. Zemin seviyesinin 20 cm. altında, kültür toprağının bittiği bir noktada 102 cm. derinlikte, başlangıçta 3 adet çiçek motifli gümüş kakmalar çıkarılmıştır. Gümüş kakmaları daha sonra yenileri takip etmiştir. Devamında birbiriyle kaynaşmış çok sayıda *in situ* gümüş kakmalar ve madeni aksamlar olduğu anlaşılınca, bu alan korumaya alınmış ve ertesi gün eserlerin bulunduğu toprak, kitle halinde kesilerek, çelik levhalarla oluşan bir çerçeve içine alınmış ve güvenli bir şekilde kamp alanına taşınmıştır.¹⁸Bu alanda özellikle derinlemesine ve lokal olarak kazılmasının nedeni MTA ekibinin elektromanyetik ölçümlerinin anomali (beklenilenden yüksek değerler) vermesi üzerine yapılmıştır.

gazi

Akademik
Bakış
31
Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

Resim 3: Hazine sandığının keşfi

Resim 4: Gümüş sandığının bütin olarak koruma altına alınması

Resim 5: İn situ Hazine sandığı

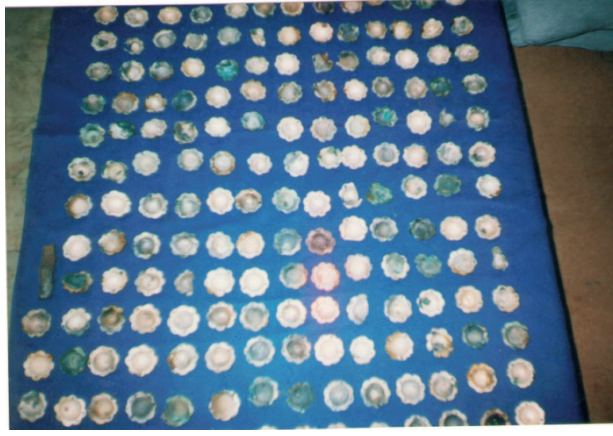
Resim 6: Gümüş sandığının taşınması

Sandık üzerinde yapılan titiz araştırmalarla; ilk etapta 3 adet olarak tespit edilen çiçek formulu gümüş kakmaların esasında sandığı oluşturan süslemeler olduğu tespit edilmiştir.¹⁹

19 Hasan Bahar; "Tika Projesi; 2001 Yılı Bilge Kağan Külliyesi Kazıları" XIV. Türk Tarih

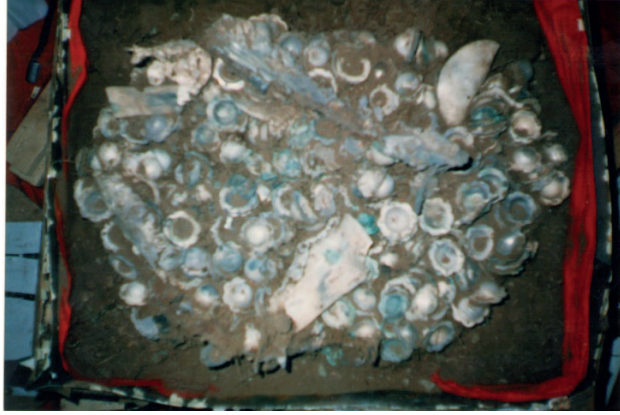
Gaz

Akademik
Bakış
33
Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

Resim 7: Sandığı oluşturan çiçek formu gümüş kakmalar

Yine bu kakmalarla birlikte ele geçen gümüşten levha, halka ve şeritlerin sandığın diğer parçaları oldukları tahmin edilmektedir. Gümüş sandığın bir hayli tahrip olduğu ve içindeki kıymetli nesnelerin de üst üste ve karışık bir durumda olduğu gözlemlenmiştir.

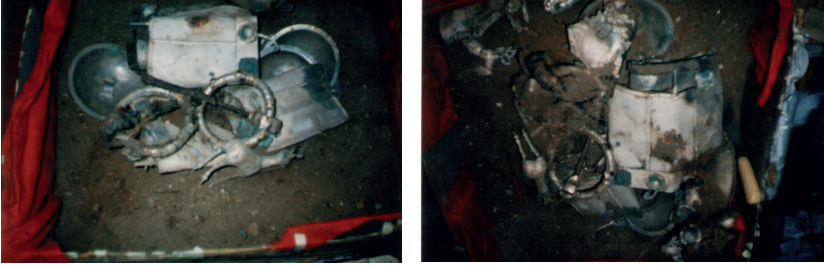

Resim 8: Gümüş süslemeli sandık

Sandık içerisinde ilk aşamada iki adet işlemeli geyik heykelciği ele geçmiştir. Bunlardan (figürün) birinin bir bacağı ve boynuzu dışında tamamı sağlamdır. Diğerisi ise kırık ve erimiş parçalar halindedir. Bu grupta yer alan tabak, maşrapa, kupa, sürahi gibi çeşitli küçük boyutlu ritüel kaplarının içlerinde organik kalıntılara rastlanmıştır. Bununla birlikte muhtemelen

Kongresi, 09-13 Eylül 2002. Cilt III, Ankara, s. 508.

gümüş parçaların bir ahşap üzerine aplikasyonunu sağlayan tunç çiviler göze çarpmaktadır. Üzeri gümüş bir sargı ile sarılan iki adet halkanın ise gümüş sandığın tutamaçları olduğu tahmin edilmektedir.²⁰

Resim 9 ve 10: Sandığa ait gümüş levha ve halkalar

Fakat sandık içerisinde daha dikkat çeken eserler altın olanlardır. Bunlar arasında en önemli buluntu ise altın taçtır. Bu tacın alınlığında, ağzında kıymetli bir taş taşıyan mitolojik bir kuş tasviri bulunmaktadır. Bu alınlık kazıma ve kabartma tekniği ile yapılmıştır.²¹ Saf altından yapıma bu taç tek parçadan meydana gelmektedir. Üstünde kimilerinin Umay Kuşu dediği, ancak bizim Kut Kuşu (veya Türk Kuşu) diye adlandırdığımız bu motif; kanatları iki yana açılmış ve ağzında değerli bir taş tutan kuştan ibarettir. Üzerinde mükemmel bir işçilik örneği sergilenmiştir. Çağının diğer ülkelerinde ele geçen sanat eserlerinden kat kat üstün niteliktedir.²²

Resim 11: Altın eşyalar

20 Hasan Bahar; "Tika Projesi; 2001 Yılı Bilge Kağan Külliyesi Kazıları" XIV. Türk Tarih Kongresi, 09-13 Eylül 2002, Cilt III, Ankara, s. 508.

21 Hasan Bahar, a.g.m., s. 508.

22 Saadetin Y. Gömeç, "Bilge Kağan'ın Tacı ve Hazinesi" Tonyukuk Kitabı, Haz. Kürşat Yıldırım, Şenyıldız Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 471.

Bu kazı çalışmalarında Bilge Kağan hazinesi içerisinde nadir olan bir taç gün yüzüne çıkarılmıştır. “2001 yılında Bilge Kağan Anıt alanında kazılardan çıkarılan taç, Bilge Kağan’a verilmiş hediyelerden birisi kabul edilirse, Göktürk hükümdarlarına ait bilinen tek örnektir. Yüksekliği 9.3 cm., genişliği ise 23 cm. olan tacın, yüksek 5 dişi vardır: Alnın ortasına gelen en uzun dişin cephesi 3 boyutlu olarak yapılmıştır. Burada bir kuş, boynundan itibaren öne doğru uzanmış, gagası ile altın bir telin ucuna asılmış değerli bir taş (ametist ?) tutmaktadır. Aslında kazı sırasında bulunan benzer nitelikte bir taş belki aynı telde ikisinin birden taşındığını düşündürebilir ancak taç daha alana sunu olarak bırakılırken bilinçli bir şekilde katlandığından tahribat daha o zaman mı oldu, yoksa ikinci bulunan taç başka bir bütünüün parçası mıydı anlayamamıştır. Kuşun başı, döküm tekniği ile yapılmış ve iki perçin yardımıyla taca sabitlenmiştir.”²³

Resim 12: Bilge Kağan Tacının restorasyon sonrasındaki durumu²⁴

Ayrıca, bu grupta kemer tokaları, elbise kopçaları ve çeşitli ebat ve nitelikte objelerde vardır. Maşrapa, sürahi, tabak, kupa gibi içleri çeşitli organik kalıntı; değerli taşlar ve objelerle dolu küçük ritüel kaplar ve küpe gibi ziyinet eşyaları da bunlar arasındadır.²⁵

23 Anıl Yılmaz, “Bilge Kağan’a Atfedilen Taç ve (Doğu) Gök Türklerin Budizm’e Yaklaşımı” İstanbul Üniversitesi Yayınları, Art-Sanat, 11(Ocak 2019), s. 395.

24 www. http://atalarmirasi.org/ com. sitesinden 20/02/2022 tarihinde indirilmiştir.

25 Hasan Bahar, a.g.m., s. 508.

Resim 13: Altın taç, levha, sürahi, maşrapa, kupa ve diğer altından yapılmış objeler

Resim 14: Hazine sandıktan çıkan kıymetli parçalar ve kazı ekibinden bir grup: Erol Gökkurt, Salih Çeçen, Yüksel Dede, İlhami Durmuş ve L. Gürkan Gökçek

Gaz

Akademik
Bakış

37

Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

Resim 15: Fotoğraf kulesinin taşınması

Sonuç

734 yılından sonra Göktürk devletinin hızla çökmesi anıt alanını sahipsiz bırakmış ve yağmalanıp yok edilmiştir. Yazıtların keşfinden 109 yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çabaları ile bir grup tarihçi ve arkeolog Türk ve Moğol bilim insanları kazı çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalar MOTAP projesi kapsamında 2000 yılından başlayarak 2004 yılına kadar kesintisiz devam etmiştir. Bilge Kağan anıt alanında yapılan çalışmalar sonucunda sunağa yakın bir alanda zeminin 102 cm. derinliğinde gümüş kakmalarla süslü sandık içinde Bilge Kağan'a ait olduğu düşünülen hazine ortaya çıkarılmıştır. Buluntu koruma altına alınarak güvenli alana taşınmıştır. Sandık içerisinde Türk tarihi açısından son derece kıymetli olan eşsiz parçalar ele geçmiştir. Bu eserlerin Bilge Kağan'a gönderilen hediyeler olduğu tahmin edilmektedir. Hazine sandığının büyük ölçüde zarar görmüş olarak ele geçmesi, bu kıymetli eşyaların aceleyle gömüldüğüne işaret etmektedir. Anıt alan üzerinde pek çok tahribata ve kaçak kazılara rağmen hazinenin 2001 yılına kadar ulaşması büyük bir şanstır.

Bu araştırmada kullanılan fotoğrafları L. Gürkan Gökçek kendi fotoğraf makinesi ile çekmiştir. Fotoğraflar ilk defa bu makale içerisinde kullanılmıştır.

Kaynaklar

BAHAR, Hasan, "Tika Projesi; 2001 Yılı Bilge Kağan Külliyesi Kazıları" XIV. Türk Tarih Kongresi, 09-13 Eylül 2002. Cilt III, Ankara.

ÇAL, Halit- GÖRÜR, Muhammet "Anonim IV Sembolik Mezar (JL 230 Açması) 2000 Yılı Kazısı" Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi 2000 yılı Çalışmaları, Tika Yayınları, Ankara 2002.

ÇEÇEN, Salih - BAHAR, Hasan - Gökçek, L. Gürkan- EROĞLU, Haldun- KUZUOĞLU, Remzi - DEDE Yüksel, "Bilge Kağan Mezarı 2003 Yılı Kazıları, Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi

2003 yılı Çalışmaları, Tika Yayınları, Ankara 2005.

DİYARBEKİRLİ, Nejat, "Orhundan Geliyorum", Türk Kültürü, Sayı 198-199, Yıl XVII, Nisan -Mayıs 1979.

GÖMEÇ, Saadettin Y., "Bilge Kağan'ın Tacı ve Hazinesi" Tonyukuk Kitabı, Haz. Kürşat Yıldırım, Şenyıldız Yayıncılık, İstanbul 2020.

GÖMEÇ, Saadettin Y., "Orkun", Orkun Dergisi, 46. Sayı, Aralık 2001.

GÖMEÇ, Saadettin Y., Kök Türk Tarihi, Türksoy Yayınları, Ankara 1997.

KOCA, Salim, Türk Kültürünün Temelleri II, Ankara 2010.

KUZUOĞLU, Remzi- GÖKÇEK, L. Gürkan, "2003 Yılı Bilge Kağan Anıt Mezar Kazısı", Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13/ 2005.

LİU MAI-TSAI, Doğu Türkleri (Çin Kaynaklarına Göre), Terc. Ersel Kayaoğlu-Deniz Banoğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2006.

MOĞOLİSTAN'DAKİ TÜRK ANITLARI PROJESİ 2001 YILI ÇALIŞMALARI, Tika Yayınları, Ankara 2003.

TAŞAĞIL, Ahmet, Gök Tengri'nin Çocukları, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013.

TEKİN, Talat, Orhon Yazıtları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

YILMAZ, Anıl "Bilge Kağan'a Atfedilen Taç ve (Doğu) Gök Türklerin Budizm'e Yaklaşımı" İstanbul Üniversitesi Yayınları, Art-Sanat, 11(Ocak 2019).

İnternet Kaynağı

www. <http://atalarmirasi.org/> com. Sitesinden 20/02/2022 tarihinde indirilmiştir.

Extended Abstract

The Göktürk government declared independence in 682 in the leadership of Kutlug and Tonyukuk after 40 years captivity following the collapse in 634. Because Bilge Kağan and Kül Tigin were at small ages Kapgan Kağan's ascended the throne after Kutlug Kağan's death. Later İnel Kağan inherited the throne. Bilge Kağan and Kül Tigin came to power by staging a coup in 716. After Tonyukuk and Kül Tigin died, Bilge Kağan got poisoned and died in 734. The memorial lands were made for Kül Tigin and Bilge Kağan's memory. Lumir Jisl dug Kül Tigin's monument square and found noteworthy information. But Bilge Kağan's monument square has not been dug. Turks made a project about reperation and prevention of Orkun tablets and other Turkish masterpieces in Mongolia in 2000. To that end, twenty five scientists, departed from Turkey in 19th June 2000, arrived at Orkun. Archeolojical excavations in 2000 as a part of MOTAP Project were pursued by Turkish archeological excavators in Mongolia until 2004. It was searched mainly the surface in July and August 2000. Also, the monument site and the tablet composed of three vulnerable parts, the sculptures depicting Bilge Kağan and his wife, and other sculptures except from the tablets around Kül Tigin's monument site were put under protection by TİKA. Later in 2001, 2002, 2003 and 2004 the excavations were carried on and the baseline of the construction was unearthed. According to this, the monument was constructed in around 36x72 cm rectangle site. The monument site of Bilge Kağan included an enterance gate with the marble sculptures of two bucks looking at each other's face in a square land. The entrance is in the east where "Bilge Kağan's turtle rules" tablet is. Then, that leads to an other entrance bark full of Bilge Kağan's and wife sculptures. In the west of the Bark, there is an atlar. The most important part of the archeological excavation in 2001 was finding Bilge Kağan's treasures. These archeological excavations were carried out by Turkish and Mongol scientists in the leadership

Prof. Dr. Saadettin Y. GÖMEÇ, the coordinator. In the connecting link between the bark and altar and in the south of altar there were the first pieces of the treasure. The part between the mausolea and the altar was the most blessed part without doubt. In the altar, there were two worthy sacred constructions. One of them is altar and the other one is the mausolea. In this area, it was kept going excavation to reach the connecting link between altar and the mausolea although they reached the basement. At the start, three silver embossments with flowers patterns were picked out in 20 cm under the basement where d horizon ends in 102 cm. Later, more silver embossments were revealed. When it was thought that there were more silver embossments and hardwares, the site was put under protection and the other day the soil was moved to the campsite by surrounding with steel plates. In the beginning, it is confirmed that there were 1850 other ornaments included in 3 silver embossments with flower patterns thanks to the meticulous research on the chest. It is forecasted that other silver plates, rings and stripes found near embossments belonged to the chest. Nonetheless, it is observed that the silver chest was mostly damaged and the stuff in it was in a mess. Besides, there were gold pieces, one of which was gold crown with a mythological bird made of a jewel and made by digging and emboss techniques. Also, in this group, there were belt buckles, dress buckles and other objects in different sizes and qualities such as organic ruins (mug, jars, plate, cups) and precious stones (ritual pots and pans) jewels like earrings. The photographs used in this article were taken by L. Gürkan GÖKÇEK with his own camera and used for the first time in this article.

Gök

Akademik
Bakış

40

Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022